

О.В. Ткачук

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗДАТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Удосконалення художньо-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва на сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти розглядається з урахуванням тенденцій розвитку освіти в європейському просторі. Доцільність такого розгляду зумовлюється вимогами Болонського процесу та демократизації суспільства в державі, а також визначеними ЮНЕСКО основними принципами європейської педагогічної школи. Особливого значення набувають проблеми формування професійної здатності майбутніх учителів до художнього навчання школярів. Втілення концептуальної ідеї формування художньо-педагогічної здатності майбутніх учителів до здійснення професійних завдань художнього навчання та естетичного виховання школярів, як показує аналіз наукових досліджень з означеної проблеми, дозволяють стверджувати про її актуальність на сучасному етапі розвитку педагогічної науки. Актуальність проблеми також обумовлена відсутністю спеціальних праць, присвячених вивченню питань інтеграції двох рівнів вирішення завдань інтеграції науково-змістового та функціонального рівнів діяльності викладацького складу ВНЗ у процесі художньо-педагогічної підготовки майбутніх учителів до вирішення професійно-педагогічних завдань на заняттях з образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва в загальноосвітній школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив установити таке. На початку XXI століття посилилась увага вчених до розробки проблем сучасної професійної підготовки вчителів, що зумовлено вимогами Державного стандарту вищої освіти в Україні [2]. Проблема професійної підготовки студентів у вищих педагогічних навчальних закладах знайшла відображення в наукових працях І. Зязюна, І. Богданової, Н. Кічук, З. Курлянд, А. Ліненко, Г. Нагорної, В. Орлов, О. Рудницької. У педагогічній пресі визначаються певні технології навчання, що рекомендуються для вирішення стандартних дидактичних завдань (Г. Біда, Г. Балл, Н. Кузьміна, Ю. Калюткін, В. Кузін, Б. Неменський, В. Сластенін, О. Терентев та ін.). Щодо формування професійної здатності майбутніх учителів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва до художнього навчання школярів, то це питання залишилося поза увагою вчених.

Аналіз наукових доробок, методологічної та методичної літератури з означеної проблеми [4,5], вивчення здобутків практики художньо-педагогічної підготовки вчителів, а також сучасні вимоги суспільства до рівня професійної освіти [1] та нерозробленість означеної проблеми дозволяють дійти висновку, що підготовка майбутніх учителів образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва у процесі професійно-мистецької освіти потребує дослідження проблеми формування їхньої професійної здатності до художнього навчання школярів. Це зумовлює доцільність теоретичного обґрунтування якісно нових підходів до змісту й організаційно-методичного забезпечення художньо-педагогічної підготовки студентів у вищих навчальних закладах, що й дозволило визначити тему дослідження.

Мета статті – дослідження основних шляхів і пріоритетних напрямів процесу формування професійної здатності спеціалістів сучасною художньо-педагогічною школою в галузі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва до вирішення завдань художнього навчання школярів.

Результати дослідження. Сучасне розуміння сутності художньо-педагогічної підготовки вчителів, здатних на високому рівні виконувати соціальне замовлення суспільства щодо художньо-естетичного виховання дітей у руслі нових культурно-духовних цінностей, зумовлює відповідну орієнтацію на новий зміст освіти. Змістом художньо-педагогічної освіти на художньо-графічних факультетах є предметні знання і система вмінь, способи самостійного і творчого вирішення студентами типових завдань, механізми самозміни, саморозвитку особистості, її здатності реалізовувати набутий досвід у процесі пізнання-навчання [5]. Художньо-педагогічну підготовку майбутніх учителів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва ми розглядаємо як цілеспрямований динамічний процес формування їхньої професійної здатності до художнього навчання школярів.

Основою формування професійної здатності до художнього навчання, безперечно, виступають педагогічні вміння, що є відображенням наявності здатності компетентно вирішувати професійні, соціально-педагогічні завдання за рівнем їх складності та кваліфікацією [2]. Якісний рівень сформованих відповідно до спеціальності педагогічних знань, умінь – це здатність випускника виконувати предметно-практичні, предметно-розумові, знаково-практичні, знаково-розумові дії здійснюючи професійні функції учителя - предметника, який повинен застосовувати інтелектуально-творчий підхід до вирішення завдань процесу художнього навчання школярів основ образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва [1].

Концептуальна ідея дослідження полягає в тому, що професійна підготовка вчителів потребує вдосконалення процесу навчання у ВНЗ шляхом цілеспрямованого формування художньо-педагогічної, методичної здатності до навчання школярів основ образотворчого мистецтва. Реалізація даної ідеї викликає необхідність визначення дидактичної проєкції художніх, методичних знань та системи вмінь в орієнтованій технології процесу формування професійної здатності до художнього навчання учнів у практиці сучасної загальноосвітньої школи.

Започатковуючи дослідження, ми насамперед здійснили пошуково-розвідувальний експеримент з метою визначення стану мистецької освіти в загальноосвітній школі та підготовки майбутніх учителів до художнього навчання школярів. Аналіз 86 уроків з образотворчого мистецтва, проведених студентами в період проходження на п'ятому курсі педагогічної практики та молодими вчителями, випускниками художньо-графічного факультету, засвідчив, що студенти практиканти й молоді вчителі (86%) у своїй педагогічній діяльності не застосовують комплексу дидактичних методів, прийомів навчання школярів основ образотворчої мови, не володіють на професійному якісному рівні методикою художнього навчання за дидактично змістовими лініями «форма», «композиція», «колір», «об'єм, простір», «художні техніки та прийоми зображення» і не використовують педагогічний малюнок як інструментарій у методичному поясненні програмного матеріалу. Як результат, такі заняття спонтанно побудовані і є мало результативними, якісний рівень навчальних досягнень школярів досягає 20-30% від загальної кількості школярів, котрі були присутніми на

заняттях (більше 2500 осіб) [6]. Частина школярів додатково займається в позашкільних закладах мистецького спрямування (художні школи, гуртки, студії). На наш погляд, причиною такого стану є те, що у ВНЗ студенти вивчають предмет «Методика викладання образотворчого мистецтва у школі», а не «Методику художнього навчання у школі» чи «Методику образотворчої діяльності школярів», що суттєво зміщує акценти у змісті художньо-педагогічної підготовки майбутніх учителів до вирішення завдань шкільної програми з образотворчого мистецтва та художньої праці. Тому студенти-практиканти та молоді вчителі й ведуть пошук методів «викладання» предмета, що є застарілим підходом до вирішення завдань художнього навчання та здійснення професійних функцій на заняттях з образотворчого мистецтва. Вони не застосовують методику як прикладну науку, що має пряме відношення до дидактики, спрямованої на процес навчання-учіння. Розгляд цієї ситуації дає можливість дійти висновку, що процес професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва потребує оперативного застосування новітніх технологій художньо-педагогічної, методичної підготовки, спрямованих на формування професійної здатності до процесу художнього навчання школярів.

Аналіз вузівських програм з дисциплін художнього циклу показує, що зміст їх не передбачає завдання дидактичної підготовки студентів, вони здебільшого не розглядають питання формування професійної здатності випускників до художнього навчання школярів. Це об'єктивно окреслює проблему з наявними труднощами щодо впровадження сучасних педагогічних технологій у навчально-виховний процес підготовки майбутніх учителів, здатних здійснювати педагогічні функції й вирішувати завдання художнього навчання та естетичного виховання школярів. У програмах з малюнка, живопису, композиції і т. ін. визначено загальні завдання формування професійно мистецьких здібностей у студентів, подається перелік навчальних завдань. Вони не розглядають художні та методично доцільні питання професійного формування педагогічної здатності випускників ВНЗ до компетентного вирішення завдань художнього навчання. Зокрема, аналіз засвідчує, що дисципліни художнього циклу не мають чіткого міжпредметного визначеного взаємозв'язку з програмами навчальних дисциплін методичного циклу.

Важливим для нашого розгляду системи формування професійної здатності до художнього навчання школярів був аналіз програм методичного спрямування. Більшість програм з методик за своїм змістом порушують логіку мети вивчення цього навчального предмета, оскільки акцентується увага на ознайомленні основних питань дидактики.

Аналіз програми з методики викладання образотворчого мистецтва [3] засвідчує, що у її змісті визначено доцільні завдання щодо формування професійної готовності до здійснення процесу художньо-естетичного виховання школярів різноманітними засобами образотворчого мистецтва. У пояснювальній записці зазначено, що випускник повинен знати специфіку викладання навчального предмета з усіх видів художньої діяльності та володіти «педагогічним малюнком, практичними вміннями та навичками роботи в різних художніх техніках; навичками практичної діяльності на заняттях образотворчим мистецтвом; різними методами та прийомами роботи з учнями з різних видів художньої діяльності, а також уміти добирати найбільш раціональні методи, форми та прийоми навчання; застосовувати отримані знання при вирішенні творчих, педагогічних, навчально-виховних завдань з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів і конкретних

педагогічних ситуацій; використовувати сучасні технічні засоби навчання, виготовляти наочність до уроків з різних тем шкільного курсу образотворчого мистецтва» [3, С.3]. У цій авторській програмі провідного фахівця-методиста в Україні вперше визначено завдання щодо формування методичної здатності до наочного навчання за допомогою педагогічного малюнка, але практичні заняття не передбачають навчальної роботи з оволодіння педагогічним малюнком як інструментарієм методичного пояснення програмного матеріалу.

Проведений аналіз свідчить, що навчальні програми не забезпечують за змістом модель процесу фахової підготовки випускників до художнього навчання школярів засобами методики наочного навчання, інструментарієм якої є педагогічний малюнок. Педагогічний малюнок, як спеціальна дисципліна в системі професійно значущих дисциплін, забезпечує процес формування художньо-педагогічної здатності до вирішення завдань методики наочного навчання основ образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва [7]. Зазначимо, що вчителі – предметники на кожному кроці своєї професійної діяльності використовують педагогічний малюнок. Відтак, вона стає самостійною в ряду спеціальних художньо-методичних дисциплін у системі підготовки вчителів. Однак результати дослідження діяльності випускників, котрі закінчили п'ять років тому ВНЗ, показують, що 80% молодих учителів не застосовують педагогічний малюнок як інструментарій для досягнення мети художньої освіти школярів, через відсутність підготовки в цьому напрямі. Вони виявляють низький рівень методичної майстерності.

Розрізненість структурних компонентів цілісної художньо-педагогічної системи сьогодні не задовольняє сучасним вимогам підготовки вчителів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.

Сучасний підхід до художнього навчання школярів потребує розуміння сутності педагогічної діяльності вчителя образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, усвідомлення необхідності оволодіння більш значним масивом практичних умінь у вирішенні професійних функцій у різних аспектах педагогічної діяльності. Тому в експериментальній частині нашого дослідження на констатувальному етапі були визначені критерії та показники рівнів сформованості професійної здатності в майбутніх учителів до художнього навчання школярів. Так, *гносеологічний критерій* окреслено такими показниками: а) знання теоретичних засад і змісту художнього навчання школярів у процесі їхньої образотворчої діяльності; б) знання системи методів і прийомів художнього навчання; в) озброєння майбутніх учителів комплексом діагностичних методик щодо виявлення рівня навчальних досягнень учнів. *Праксеологічний критерій* окреслено показниками, як-то: а) здатність студентів здійснювати педагогічні функції та вирішувати завдання художнього навчання й естетичного виховання школярів у процесі їхньої навчальної діяльності; б) здатність планувати і проектувати художню діяльність у процесі навчання-пізнання школярів; в) здатність виробляти тактику і стратегію педагогічних взаємодій з використанням методики наочного навчання. *Оцінно-регулятивний критерій* як функціональна діяльність учителя визначена нами за такими показниками: а) здатність оцінювати свої досягнення як учителя (самооцінка) та досягнень учнів з образотворчого мистецтва та їх якісні характеристики; б) здатність діагностувати рівень художнього розвитку учнів; в) здатність майбутніх учителів контролювати процес засвоєння знань, умінь, навичок та художньо-естетичного, художньо-образного мислення і своєчасно їх корегувати, якщо це потрібно.

На етапі констатувального дослідження нами було визначено рівні сформованості системи вмінь у студентів-випускників художньо-графічного факультету до вирішення методичних завдань за

дидактично змістовими лініями навчальних проблем «форма», «колір», «композиція», «об'єм, простір» та «художні техніки, прийоми і способи зображення». Результати проведеного експерименту засвідчили, що у студентів були наявними переважно середній і низький рівні сформованості професійної здатності до художнього навчання школярів.

На формуальному етапі дослідження було розроблено структурно-функціональну модель формування професійної здатності до художнього навчання школярів, яка обіймала педагогічні умови, гносеологічний, праксеологічний, оцінно-регулятивні критерії з якісними показниками педагогічної діяльності вчителя. Нами також був розроблений курс навчальної дисципліни «Педагогічний малюнок», зміст якого передбачав озброєння студентів психолого-педагогічними і методичними вміннями вирішувати дидактично-змістові лінії завдань шкільної програми з образотворчого мистецтва, що забезпечили ефективний перебіг сформованих способів дій, рефлексії на процес художнього навчання школярів. Модель реалізовувалась у навчально-виховному процесі художньо-графічного факультету Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського, Барського гуманітарно-педагогічного коледжу Вінницької області та в інших закладах професійної освіти під час проведення занять з дисциплін психолого-педагогічного, художнього та методичного циклів, навчальних і педагогічних практик, при виконанні курсових, дипломних та магістерських робіт тощо.

Результати формуального експерименту показали, що означені умови забезпечують оптимальність формування системи професійних умінь майбутніх учителів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва як наявності здатності до художнього навчання школярів. Рівні сформованості педагогічної здатності до художнього навчання школярів у студентів експериментальних груп у порівнянні зі студентами контрольних груп у процентному вираженні якісно зросли до 44%. Студенти експериментальних груп більш упевнено оволоділи методикою наочного навчання школярів

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт загальної середньої освіти. Художня культура //Мистецтво і освіта. – 1997. - №3. - С. 2-10.
2. Комплекс нормативних документів для розробки складових стандартів вищої освіти. - К., 1998. - 118с.
3. Любарська Л.М. Методика викладання образотворчого мистецтва. Програма для студентів художньо-графічних факультетів. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 1996. - 24 с.
4. Орлов В.Ф. Професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: Монографія /За ред. І. А. Зязюна. -К. : Наукова думка, 2003. – 262 с.

основ образотворчого мистецтва, що дозволило їм з достатнім і високим рівнем здатності (69,2%) вирішувати завдання своєї діяльності в умовах педагогічної практики. Достовірність цього результату підтверджують показники рівнів навчальних досягнень та їх якісні характеристики у школярів тих класів, в яких проводили заняття студенти-практиканти експериментальних груп (від 20% до 40%).

Втілення розробленого навчально-методичного комплексу з дидактично-змістовими лініями художньо-педагогічної підготовки студентів у навчально-виховний процес художньо-графічного факультету позитивно вплинуло на різні показники якості їхньої практичної діяльності у вирішенні професійних функцій (організаційно-підготовчих, освітніх, конструктивно-планувальних, організаційних, комунікативно-навчальних, виховних, розвивальних), типових завдань у процесі художнього навчання школярів.

Висновки. Розглянувши основні напрями дослідження, ми дійшли висновку, що формування професійної здатності майбутніх учителів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва до художнього навчання школярів як дидактична проблема, є системотворчим компонентом педагогічної діяльності, що виявляється в системі вмінь вирішувати завдання процесу художнього навчання-пізнання школярів. Формування педагогічної здатності до художнього навчання школярів є цілісною системою ієрархізованих процесів з конкретизацією етапів на технологічному рівні, що забезпечують якісний рівень сукупності художньо-методичних умінь як наявності професійної здатності вчителя образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.

Подальшим напрямом дослідження вважаємо реалізацію завдань сучасної художньо-педагогічної освіти, яка вимагає оптимізації шляхів її модернізації, а також удосконалення процесу підготовки майбутніх учителів, формування художньо-педагогічного мислення й методичної культури в цілісній системі освітянського простору.

5. Слатенин В.А. Современные подходы к подготовке учителя // Педагогическое образование и наука. - 2000. - №1. - С. 44-51.

6. Ткачук О.В. Формування професійної здатності майбутніх учителів образотворчого мистецтва до художнього навчання школярів. Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня к.п.н. – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2003. – 20 с.

7. Ткачук О.В. Методика художнього навчання: методичні рекомендації для студентів художньо-графічних факультетів педагогічних навчальних закладів. - Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2000. – 124 с.

Подано до редакції 16.01.06

РЕЗЮМЕ

Рассматриваются основные положения научного исследования путей формирования профессиональной способности будущего учителя изобразительного и декоративно-прикладного искусства к

художественному обучению школьников в условиях системы художественно-педагогического образования.

SUMMARY

The article presents some basic principles of experimental research on forming professional ability of

future teacher of fine arts to teaching art to pupils within the system of art pedagogical education.